

kultur & fritid

Tidsskriftet Folkeoplysning udgives af Fritid & Samfund

1

2017

I fokus

Tidens træk

Indhold i nr. 1/maj 2017

Sundhedsfremme: Den nye magt som ikke vil kendes ved sig selv **4**
Af Peter Triantafillou, professor, RUC

Fra gadehjørne til cyberspace **10**
Om udviklingen i ungdomskriminaliteten
Af Ninna Lagoni, forebyggelseskonsulent, Det Kriminalpræventive Råd

Den informerede borger i et digitalt samfund **14**
Af Martina Skrubbeltrang Mahnke, medieforsker, ITU-Universitetet i København.

Aftenskolernes Pris Indstil kandidater nu!

Man kan nu indstille kandidater til priserne i *Aftenskolernes Pris*. I år er der 6 priser, der kan indstilles til:
Demokratiprisen, Sundhedsprisen, Aftenskolens ildsjæl, Integrationsprisen, Årets aftenskole samt Årets Aftenskolekommune.

Kender man en kommune, der sikrer de lokale aftenskoler plads til udvikling og nytænkning, inddrager aftenskolerne i den kommunale opgaveløsning etc., er det altså nu, at man skal indstille kommunen til prisen som Årets Aftenskolekommune.

Frist for indstilling af kandidater til de 6 priser er **fredag den 2. juni 2017**. Indstillingen skal bestå af en kort tekst (seks linjer) og en uddybende begrundelse (max 3.000 anslag).

København i år – *Aftenskolernes Prisfest* holdes **onsdag den 20. september 2017** på Johan Borups Højskole i København.

De 5 landsorganisationer på voksenundervisningsområdet – AOF Danmark, DOF, FOF, LOF og Fora – står bag prisfesten.

Man kan læse om årets priser og indstille kandidater på [Aftenskolernes Pris](#)

Der er brug for et mindre serviceeftersyn af folkeoplysningsloven

Fritid & Samfunds aftenskolehøring på Christiansborg med deltagelse af politikere, eksperter og repræsentanter for landsorganisationerne på området viste, at der er behov for et mindre serviceeftersyn af folkeoplysningsloven i forhold til den folkeoplysende voksenundervisning.

Serviceeftersynet bør medføre en fjernelse af den nuværende regel om, at kommunerne maksimalt kan give 1/3 i tilskud til lærer- og lederløn til den almene undervisning. Reglen stammer fra 2003, hvor den var en spareøvelse, men har for længst overlevet sig selv, fordi den ganske unødvendigt begrænser det kommunale selvstyre, og gør de kommunale tilskud ufleksible til skade for kommunens borgere og områdets udvikling.

Den har desuden medvirket til, at der bliver etableret meget færre aftenskoler, end der lukker, hvad der har betydet, at antallet af skoler er faldet fra cirka 2.100 i 2005 (UNIC-2007) – til cirka 1.200 aftenskoler i 2014 ifølge en ny undersøgelse foretaget af Vifo ([Folkeoplysningen i kommunerne. En analyse af kommunale nøgletal på folkeoplysningsområdet](#), p 23). Det er primært de små og mindre skoler uden for de store bysamfund, der lukker til skade for de små lokalsamfund, og som derved betyder, at aftenskolen er ved at blive et byfænomen. Reglen om at kommunerne maksimalt kan give 1/3 tilskud til lærer- og lederløn, bør derfor fjernes hurtigst muligt.

Vifo-undersøgelsen viser også, at der er meget få aftenskoler, der bruger muligheden for at lave fleksibelt tilrettelagt undervisning, der blev indført gennem en ændring af folkeoplysningsloven i 2007. Formålet med denne ændring var at give aftenskolerne mulighed for at kombinere forskellige læringsformer (workshop, vejledning, studiekreds, fjernundervisning m.v.) og derved forny deres pædagogiske praksis og tilpasse aftenskoleundervisningen til nye læringsbehov.

Det burde derfor være oplagt for de fleste aftenskoler at benytte de nye muligheder, men kun meget få skoler anvender denne nye tilrettelæggelsesform, og det bør derfor overvejes, om man gennem en lovændring kan gøre det mere attraktivt at benytte den, eller om den helt skal slettes fra loven.

Det er på tide, at den folkeoplysende voksenundervisning får bedre vilkår, fordi behovet for folkeoplysning er større, end det har været meget længe. Hele grundlaget for et velfungerende demokrati er et oplyst folk, der ikke tolererer „alternative sandheder“, og som er i stand til at forholde sig kritisk til de informationer, de modtager i offentligheden og på de sociale medier.

Der er derfor behov for en større politisk opprioritering af aftenskoleområdet både på nationalt plan og i kommunerne, og et serviceeftersyn af folkeoplysningsloven vil være et godt sted at starte.

Af Leif Max Hansen & Steffen Hartje

Sundhedsfremme: Den nye magt som ikke vil kendes ved sig selv

PETER TRIANTAFILLOU, professor, Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, Roskilde Universitet. www.ruc.dk, triant@ruc.dk

INTRODUKTION

Siden starten af dette årtusinde har en ny form for magt set dagens lys i Danmark: sundhedsfremme. I løbet af relativ kort tid har danskerne vænnet sig til et konstant bombardement af statslige kampagner, råd, kurser, kommunale indsatser, tv-programmer, initiativer i skolen og på arbejdspladsen og ikke mindst en strategisk omlægning af mange gymnastik- og sportsklubber arbejde i folkesundhedens navn. Vi får konstant at vide, at vi skal ryge og drikke mindre, spise sundere og dyrke mere motion. De, som ikke kan finde ud af at rette ind, og de, som er overvægtige, opfordres til at tage sig sammen og at søge hjælp, hvis de ikke selv kan finde ud af det. Kan de heller ikke finde ud af det, så er de kommunale sundhedsforvaltninger i stigende grad klar med tilbud og programmer, der kan hjælpe med at fremme borgerens sundhed. I dag er det kort sagt meget problematisk, hvis borgeren vælger at føre en usund livsstil – det bliver ikke set på med milde øjne hverken fra det offentliges side, men heller ikke fra mange andre private borgeres og organisationers side.

For snart 20 år siden – fra 1998 til 2000 – havde Danmark en socialdemokratisk sundhedsminister, Carsten Koch, som formastede sig til i en tv-udsendelse at foreslå, at rygning i offentlige bygninger burde forbydes. Ideen medførte omfattende protester, som grundlæggende ikke mente, at staten skulle blande sig i privatpersoners rygeadfærd. Ministeren forlod kort efter sin stilling. Det skulle vise sig, at Carsten Koch havde fremtiden på sin side; i dag finder de fleste danskere det helt utænkeligt, at man skulle have lov til at ryge inden for i offentlige bygninger.

DEN STORE TRANSFORMATION – FRA HELBREDELSE TIL SUNDHEDS- FREMME

Anekdoten med rygeforbuddet er en illustration af, hvor markant den danske sundhedspolitik har ændret sig i løbet af mindre end to årtier. I løbet af denne periode har sundhedspolitikken ændret sig fra primært at fokusere på at kurere sygdomme til at fremme sundhed. Ikke mange har tænkt over de politiske konsekvenser af dette skifte, men de er ganske dramatiske. At kurere sygdomme er en afgrænset

handling: Borgere med en sygdom går til læge, får en diagnose, bliver behandlet og bliver – hvis behandlingen er succesfuld – raske. End of story.

At fremme sundhed omhandler alle borgere i samfundet, ikke bare de syge; at fremme sundhed har ikke et endepunkt som ved behandlingen af en sygdom, men er i princippet uendelig: vi kan altid blive mere raske og rørige, vi kan altid blive bedre til at nedsætte risikoen for at få en eller flere sygdomme. I dag er man sågar bekymret for at nogle borgere overdriver deres fokus på korrekt diæt og tilstrækkelig motion: disse sundhedsfanatikere er også genstand for nye sundhedsfremmende tiltag, der skal sikre, at folk finder den rette balance. Det er selvfølgelig ikke sådan, at den kurative strategi er overtaget af sundhedsfremme. Kigger man på de samlede sundhedsudgifter i Danmark, så går langt størstedelen stadig til sygehusene, som primært har kurative opgaver. Imidlertid er investeringerne i sundhedsfremme steget markant især siden Strukturreformen i 2007, hvor kommunerne bl.a. fik til opgave at forbedre forebyggelse, sundhedsfremme og rehabilitering.

LIVSSTILSSTYRING: ANSVARLIGGØRELSE AF DEN ENKELTE

Ligesom i flere andre vesteuropæiske lande har sundhedsfremme især slået igennem via to strategier: livsstilsstyring og samskabelse. Livsstilsstyring handler om, at den enkelte borgere i det daglige selv tænker over, hvordan han eller hun lever sit liv. Vi forventes i stigende grad at være bevidste om vores daglige vaner, især mht. hvad vi spiser, og hvordan og i hvilken grad vi bevæger os fysisk. Nogle har ment, at det kunne føre til, at ansvaret for sundhed blev skubbet fra det offentlige over på borgerne selv. Det er ikke tilfældet. Via regelmæssige offentlige kampagner, tv-udsendelser og endeløse mæng-

der af artikler i dagspressen og diverse kulørte magasiner bliver vi opfordret til at spise flere grøntsager og mere magert kød, og mindre sukker og fedt. Vi bliver også fodret med tip til nye motionsformer og –programmer, som kan indpasses i en travl hverdag. Det overordnede rationale her er, at den enkelte borger bevidstgøres om sin livsstil og begynder at vælge en adfærd, som er mere i overensstemmelse med de gældende normer og vejledninger fra Sundhedsstyrelsen og en række mere eller mindre lødige sundhedsguruer.

Nudging er det seneste skud på stammen inden for livsstilsstyring. I erkendelse af at mange borgere ikke reagerer som ønsket på de mange sundhedskampagner, så er forskere og myndigheder i stigende grad begyndt at benytte sig af adfærdspsykologiske indsigter, som viser, at mange i mindre grad lader sig styre af viden og langsigtede konsekvenser, men snarere af følelser, ubevidste drifter og kortsigtede gevinster. Et eksempel på en sådan nudging-kampagne er markerede fodtrin hen til trappen (forbi elevatoren) og horrible billeder af ødelagte rygerlunger. Selvom nudging ikke virker via bevidste valg, så er målet stadig at styre den enkelte persons livsstil hen i en mere ønskværdig, dvs. sund retning. En væsentlig kritik af nudging er lige præcis, at den helt bevidst er baseret på at manipulere borgere til at ændre deres adfærd på en måde, som eksperter og politikere mener, er bedst for dem.

SAMSKABELSE: ET NORMATIVT NETVÆRK

Hvor livsstilsstyring især har benyttet sig af information og – i begrænset omfang – af såkaldte nudges, så virker samskabelse ved at skabe et tæt netværk af eksperter, institutioner, programmer og sociale relationer, der skal sikre, at borgeren altid og alle vegne støttes i at vælge en sund adfærd. Siden implementeringen af Strukturreformen i 2007 har kommunerne siddet med ansvaret for at strikke maskerne til dette netværk. Gennem talrige forløbsprogrammer og samarbejdsaftaler med sygehusene, deres ambulatorier, praktiserende læger, sundhedsplejersker, skoler, arbejdspladser, idrætsforeninger og sportsklubber, har kommunerne søgt at skabe tilbud til alle borgere, som anses for at være i risiko for at få en eller flere sygdomme. De frivillige foreninger har spillet en central rolle i skabelsen af dette netværk. Eksempelvis

**... at der for alle til enhver tid er et velmenende tilbud til den enkelte.
Ingen spørger, hvornår bør denne indsats stoppe? Hvor går grænsen, når nu der ikke længere er tale om behandling af en sygdom, men om at fremme sundheden?**

ændrede DGI sin overordnede målsætning således, at fremme af folkesundheden blev centralt. DGI har også sammen med forskellige kommuner bidraget til at organisere diverse lejre for overvægtige børn, der skulle lære at bevæge sig mere og spise sundere.

Der er især tale om borgere, som er overvægtige, ryger eller drikker meget, eller borgere som tidligere eller aktuelt har en såkaldt livsstilssygdom. Men også om børn, hvis forældre falder under en af de nævnte grupper, anses for at være i risikogruppen og vil derfor ofte blive mødt med tilbud – sammen med forældrene – om at blive trænet i at forbedre deres livsstil. Det kan alt sammen lyde meget fornuftigt, men pointen er, at risiko er relativt – vi er alle i større eller mindre grad i risiko for at få en sygdom. Ingen kan sige sig fri for disse tilbud med henvisning til, at man ikke er syg – vi har alle en vis risiko for at blive syg. Og denne risiko kan mindskes, hvis vi bare er villige til at ændre vores livsstil. Hver gang det viser sig, at dette samskabende netværk ikke lykkes med at få ændret borgerens adfærd i den ønskede retning, så er svaret altid det samme: vi skal have flere ressourcer, og vi skal blive bedre til at koordinere indsatsen mellem de mange aktører således, at der for alle til enhver tid er et velmenende tilbud til den enkelte. Ingen spørger, hvornår bør denne indsats stoppe? Hvor går grænsen, når nu der ikke længere er tale om behandling af en sygdom, men om at fremme sundheden?

Men hvorfor overhovedet omtale sundhedsfremme som magt? Der er jo trods alt stort set kun tale om informationskampagner, nogle få nudget og en række frivillige programmer og tilbud. Sundhedsfremme virker tydeligvis ikke gennem tvang. I det omfang der er tale om magt, så er det en magt, der virker gennem borgernes egen selv-styring og igennem det stadig tættere netværk af offentlige og private institutioner, der hver dag søger at guide borgeren i en – for myndighederne – ønskværdig retning. Men hvis magt forstås som det forhold, at nogle forsøger at ændre andres adfærd – også selvom det ikke sker mod deres vilje – ja, så er sundhedsfremme klart en form for magt. Selvom denne magt ikke udøves via tvang, så er den problematisk, blandt andet fordi dens udøvere sjældent vil stå ved den. I forsøget på at undgå at stigmatisere de overvægtige, rygerne og andre med en problematisk livsstil går vores pædagoger, lærere, og sygeplejersker som katten om den varme grød. I stedet for at sige – som de fleste læger stadig gør – at folk skal tage sig sammen og spise bedre og motionere mindre, så prøver de i stedet at gøre sundhedsfremme til et psykologisk spørgsmål. De overvægtige og rygerne må have et selvværdsproblem eller manglende sociale relationer, og så er det der, man starter. For det kan jo ikke være rigtigt, at nogle danskere bevidst vælger at spise forkert og ryge, simpelthen fordi de synes, at det giver en nydelse, som de ikke vil være foruden.

Min pointe er ikke, at sundhedsfremme er dårligt, endsige at det bør afskaffes. Men der mangler en debat blandt vores politikere og vores sundhedstereapeuter – blandt både offentlige og private institutioner – om, hvor langt man har tænkt sig at gå i forsøget på at fremme folkesundheden. Hvornår er nok nok? ■

Aftenskolernes kamp om den samfundsnyttige dagsorden

Fritid & Samfund satte den 3. marts 2017 gennem en høring på Christiansborg skarp fokus på aftenskolernes potentialer og udfordringer. Socialdemokratiets gruppeværelse var fyldt med interesserede og spørgelystne tilhørere, der i løbet af høringen blev præsenteret for fakta, udsagn og visioner fra fagfolk, eksperter, politikere og repræsentanter fra landsorganisationerne på området. *Henrik Brandt*, direktør for IDAN og Vifo, og *Hans Stavnsager*, konsulent ved Center for Frivilligt Socialt Arbejde, var de veloplagte interviewere, der stillede skarpe spørgsmål til de forskellige aktører på høringen.

HVAD SIGER TALLENE?

Malene Thøgersen, analytiker ved Vifo, fremlagde resultater fra sin undersøgelse [*Folkeoplysningen i kommunerne. En analyse af kommunale nøgletal på folkeoplysningsområdet*](#) fra 2016/2017. Markant er fx faldet i antallet af aftenskoler. Fra 2.100 skoler i 2005 til 1.200 skoler i 2014. Faldet er størst på landet, og aftenskoler, der ikke er tilknyttet en landsorganisation, er mere udsatte for at lukke. Der etableres heller ikke ret mange nye aftenskoler. 12 % af befolkningen deltager i aftenskoleaktiviteter. Blandt kursisterne sker der en bevægelse fra land til by. Det kommunale tilskud er faldet, men forskelle fra kommune til kommune.

POLITIKERNE PÅ HØRINGEN – VI SÆTTER OS SAMMEN

Marianne Jelved (Radikale Venstre), *Mogens Jensen* (Socialdemokratiet) og *Alex Ahrendtsen* (Dansk Folkeparti) var inviteret til at komme med deres bud på aftenskolens udviklingsmuligheder. Alle tre politikere efterlyste en skarp profil hos aftenskolerne. De var også inde på, at aftenskolerne for at overleve på landet bør blive bedre til at samarbejde med hinanden og det omgivende lokalsamfund.

Mogens Jensen nævnte, at der er behov for, at området arbejder målrettet med at gøre sig synlig. Ikke nok med politisk netværk. Der skal ske et professionelt arbejde for at bringe aftenskolerne frem på dagsordenen. Han fandt, at idrætten bedre formår at flette sig ind i en samfundsnyttig dagsorden. Marianne Jelved var inde på, at områder som dannelse, styrkelse af borgernes evner til at begå sig i det moderne samfund, lokalsamfundsproblemer kunne være områder for aftenskolerne. Alex Ahrendtsen savnede ligeledes synlighed hos aftenskolerne. Fra sit kommunalpolitiske arbejde, foruden Folketinget sidder Alex Ahrendtsen i Odense Byråd, kender han til, at aftenskolerne er tilbageholdne i deres lobbyarbejde over for politikerne. Han opfattede idrætten som dygtigere til at få sat deres initiativer på dagsordenen. – Efter at have hørt om aftenskolernes udfordringer foreslog Alex Ahrendtsen, at Marianne Jelved, Mogens Jensen og han selv bør se på, hvad der kan gøres.

[Fortsættes side 27](#)

Fra gadehjørne til cyberspace

Om udviklingen i ungdomskriminaliteten

NINNA LAGONI, forebyggelseskonsulent, Det Kriminalpræventive Råd, www.dkr.dk

Danske unge er gennem de seneste år blevet mere lovlydige. Det viser en ny undersøgelse foretaget af professor emeritus Flemming Balvig for Det Kriminalpræventive Råd. Undersøgelsen er en spørgeskemaundersøgelse blandt 14-15 årige unge og baserer sig på de unges egne angivelser af deres adfærd og trivsel.

UDVIKLINGEN I KRIMINALITETEN – HVAD VISER TALLENE?

Undersøgelsen viser en klar tendens til, at ungdomskriminaliteten falder støt. Faktisk har den aldrig været lavere. Faldet er særligt kendetegnet ved et markant fald i tyverier, vold, trusler om vold og hærværk. Derudover er der sket et markant fald i brugen af rus- og nydelsesmidler.

Når vi zoomer ind på de konkrete tal, kan vi blandt andet se, at andelen af de 14-15 årige, der inden for det seneste år har begået en eller flere former for tyveri, er faldet fra 31 pct. i 2005 til 21 pct. i 2016. Endvidere er andelen af unge, der har begået vold eller truet andre med vold, faldet fra 28 pct. til 17 pct. i samme periode. Samtidig er andelen af unge, der har begået hærværk eller lavet graffiti, faldet fra 18 pct. til 8 pct.

I undersøgelsen er de unge opdelt i forskellige overordnede kategorier for kriminalitet. Opdelingen viser, at der stadig er forholdsvis mange unge, der har begået kriminalitet. Men det er vigtigt at understrege, at der er blevet færre – og at kriminalitet i dag er blevet mindre almindelig. I 2005 var

der eksempelvis 54 pct. af de unge, der *ikke* havde begået kriminalitet, mens dette tal i 2016 er steget til 69 pct. Samtidig peger tallene på, at 11 pct. havde begået 'mere alvorligt' kriminalitet i 2005, mens andelen kun var på ca. 5 pct. i 2016. Ser vi på tallene for 'meget alvorligt' kriminalitet, er andelen faldet med 41 pct. – fra 3,2 pct. til 1,9 pct. – fra 2005 til 2016.

De unges risikoadfærd, herunder rusmiddelbrug, er ligeledes faldet markant. Undersøgelsen peger eksempelvis på, at andelen af de 14-15 årige, der drikker sig fulde mindst en gang om måneden, er faldet fra 30 pct. til 18 pct., samt at andelen, der har brugt hash inden for det seneste år, er faldet fra 13 pct. til 6 pct.

HVORFOR FALDER KRIMINALITETEN BLANDT BØRN OG UNGE?

Der findes en række mulige årsager, der kan forklare det markante fald i ungdomskriminaliteten. Undersøgelsen peger blandt andet på, at faldet kan skyldes, at unge i dag har en højere grad af selvkontrol, og at de i højere grad end tidligere orienterer sig mod fremtiden. F.eks. sparer de unge i højere grad penge op, de synes, det er væsentligt at gå i skole, og de er mere bevidste om, at alkohol kan være skadeligt for dem.

Kriminalitetsfaldet kan endvidere hænge sammen med, at de unge generelt har bedre trivsel, og de føler sig mere inkluderet i familien. F.eks. angiver de unge, at de oftere er hjemme, oftere hygger sig med forældrene, at de skændes mindre, og at de taler mere med deres forældre end før.

Undersøgelsen peger derudover på, at unge i dag har en mindre gadeorienteret livsstil end tidligere. Det kan skyldes, at de unge i højere grad bruger en del af deres sociale liv på internettet. Sat lidt på spidsen kan man sige, at unge i nogen grad vælger internettet frem for kriminaliteten, dvs. at de unge er „rykket fra gadehjørnerne ind i cyberspace“.

Det er vigtigt at pointere, at undersøgelsen primært har fokuseret på udviklingen i den kriminalitet, som de unge begår i det offentlige rum/på gaden. Vi ved altså ikke noget om, hvorvidt de unges adfærd på internettet medfører kriminalitet, der modsvarer faldet i kriminalitet på gaden. Vi mangler således viden om unges adfærd og ikke mindst risikoadfærd på nettet. Det er derfor vigtigt at få mere viden om dette på sigt, hvis vi skal forebygge risikoen for, at de unge begår kriminalitet eller bliver udsat for kriminalitet på nettet.

HVILKEN ROLLE KAN LOKALSAMFUND OG FRITIDSLIV SPILLE I FOREBYGGELSEN?

Det er gode nyheder, at kriminaliteten blandt børn og unge falder. Men det er fortsat væsentligt, at vi fortsætter det gode arbejde med at beskytte børn og unge mod kriminalitet. Her kan fritidsliv og lokalsamfund spille en central rolle. Det skyldes blandt andet, at der kan igangsættes mange forskellige typer af forebyggende og helhedsorienterede tiltag, herunder aktiviteter som

hjælper de unge med at opbygge sociale færdigheder.

Fritidslivets betydning i det kriminalpræventive arbejde er undersøgt i en række forskellige sammenhænge. Blandt andet ved vi fra forskningen, at børn og unges udvikling og kompetencer styrkes, når de har mulighed for at være sammen med støttende voksne og kan deltage i meningsfulde aktiviteter sammen med andre børn og unge (se bl.a.: Christiansen 2012). Samtidig ved vi, at et uorganiseret fritidsliv uden voksenpåsyn kan øge risikoen for afvigende adfærd.

Når man skal tilrettelægge fritidsindsatser til børn og unge, er det bl.a. vigtigt, at:

- personalet er veluddannet, tilstedeværende, støttende og stabile
- aktiviteterne er strukturerede
- der tages højde for de unges sociale og emotionelle færdigheder, og at disse betones og styrkes
- sikre, at de unge er aktive, at de deltager hyppigt og er involveret i planlægningen
- indsatsen varer mindst et år
- der etableres et samarbejde mellem forskellige aktører, som kan henvise unge til indsatsen
- man har tydelige og eksplicite mål for indsatsen (DKR, 2012).

Derover er det vigtigt at være opmærksom på, at det kan kræve en særligt opsøgende, motiverende og fastholdende indsats at tiltrække og engagere de mest udsatte og sårbare børn og unge. Et eksempel fra England med fritidsindsatsen *The Youth Inclusion Project*, som forsøgte at indkredse de 50 mest udsatte unge i et område, viste, at det i gennemsnit tog ni gange at engagere en ung i denne målgruppe, men at det kunne tage alt fra 1–30 forsøg (DKR 2012).

Udover at tilbyde unge et aktivt og struktureret fritidsliv anbefaler Det Kriminalpræventive Råd, at man i forebyggelsen af ungdomskriminalitet fokuserer på at sætte tidligt ind og involvere og engagere forældrene i indsatsen. Det er væsentligt, at vi på tværs af fagligheder og organisationer bidrager til at øge børns og unges trivsel, og at vi samarbejder om at skabe en effektiv og helhedsorienteret forebyggelsesindsats.

HVAD ER DET KRIMINALPRÆVENTIVE RÅD?

Det Kriminalpræventive Råd er et uafhængigt sagkyndigt råd, der arbejder for at forebygge kriminalitet og skabe et tryggere samfund. Rådet bygger bro mellem aktører og viden fra politik, praksis og forskning gennem dialog og samarbejde samt ved at facilitere processer, projekter og debat. Derudover er Det Kriminalpræventive Råd et videnscenter, som indsamler og bearbejder

viden for at finde de bedste og mest effektive løsninger på samfundets udfordringer med kriminalitet.

FAKTA OM UNGDOMSUNDERSØGELSEN

Ungdomsundersøgelsen, som er finansieret af Det Kriminalpræventive Råd, er den sjette af sin slags og bygger på unikt data fra en stor spørgeske- maundersøgelse blandt unge i 8. klasse. Den første undersøgelse blev lavet i Gladsaxe Kommune i 1979 og er senere udvidet til også at indbefatte Allerød Kommune og skoler i Nordjylland. De unge er blevet spurgt om en lang række spørgsmål om eksempelvis rusmiddelbrug, familieliv, klassekammerater, forskellige former for kriminel adfærd lige fra butikstyverier til biltyverier, vold og hærværk. Den nyeste undersøgelse, som er udkommet i 2017, er den sidste i rækken, og den fokuserer derfor ikke blot på udviklingen i de unges kriminelle adfærd, men også på mulige årsager til udviklingen. ■

Balvig, Flemming (2017): *Fra Barndommens gade til et liv i cyberspace*. Det Kriminalpræventive Råd <http://www.dkr.dk/materialer/ungdomskriminalitet/fra-barndommens-gade-til-cyberspace/>

Christiansen, Nobili Henriette (2012): *Effekten af mentor- og fritidsindsatser*. Det Kriminalpræventive Råd og Trygfonden http://www.dkr.dk/media/8270/mentor_og_fritidsindsatser_kortlaegning.pdf

Det Kriminalpræventive Råd (2012): *Mentor- og Fritidsindsatser. En guide til den gode indsats*. Det Kriminalpræventive Råd og Trygfonden http://www.dkr.dk/media/8267/mentor_og_fritidsindsatser_guide.pdf

HVOR KAN MAN HENTE MERE VIDEN?

Hvis du vil vide mere om kriminalpræventivt arbejde, finde forskning på området eller konkrete indsatser kan du besøge Det Kriminalpræventive Råds hjemmeside www.dkr.dk eller kontakte Det Kriminalpræventive Råd på dkr@dkr.dk eller tlf. 45 15 36 50.

Du kan også finde viden om sociale indsatser, herunder kriminalpræventive indsatser, på Socialstyrelsens Vidensportal: www.vidensportal.dk

Den informerede borger i et digitalt samfund

MARTINA SKRUBBELTRANG MAHNKE, medieforsker, IT-Universitetet i København, www.itu.dk

Den „informerede borger“ bliver set som et af de grundlæggende principper i det moderne samfund. Ikke mindst derfor er pressen og de sociale medier en vigtig søjle parallelt med de lovgivende, udøvende og retslige elementer, der udgør dagens demokratiske strukturer. Generelt er der enighed om, at aktive og engagerede borgere, der træffer velinformerede beslutninger til glæde for flertallet, er en forudsætning for demokratiets succes. Men flere hævder nu, at dette ideal bliver udfordret, hvis ikke ligefrem undergraves, af de sociale medier. I starten blev Facebook, Twitter og lignende digitale platforme fejret som frigørende teknologi, der perforerer hierarkiske informationsstrømme. Dagens aktuelle diskussioner domineres af kritiske stemmer, der advarer mod såkaldte „filterbobler“, „confirmation bias“ og forsimplet infografik. Især professionelle journalister og forlag er hårdt ramt og udfordret af de muligheder sociale medier tilbyder privatpersoner, bloggere og såkaldte „prosumers“.

Udtrykket „prosumer“ er et sammensat ord bestående af „producer“ og „consumer“ og står for den udvikling, der har sløret grænserne mellem indholdsproducenter og indholdsforbrugere i den digitale verden. Funktioner, som at dele og at poste, giver brugerne mulighed for at blive deres egen udgiver og samle et fællesskab omkring fælles interesser uafhængigt af de etablerede medier. Mens disse værktøjer for mange er blevet en velsignelse, har de også gjort det moderne informationssamfund mere komplekst, fragmenteret og flygtigt. Såkaldte „shitstorms“, et udtryk, der bruges til at beskrive en pludselig og massiv form for kritik på sociale medier, er ikke længere ualmindeligt, og de konfronterer ofte etablerede normer og procedurer. Og selvom denne form for kritik kan pege på uretfærdigheder og dermed kan bidrage til politiske diskussioner, bruges de samme mekanismer ofte til at sprede mere kontroversielle oplysninger, som Brexit-kampagnen og Trump-valget demonstrerer. I de tilfælde var mange af de mest „likede“ og delte artikler forsimplet af komplekse emner, hvis formål var at skabe stærke følelsesmæssige reaktioner frem for at informere borgerne. Selvom der ikke er nogen

direkte sammenhæng mellem, hvad folk deler, og hvordan de stemmer, er der en stigende bekymring for, om vores demokrati kan være truet på grund af de sociale mediers strukturelle opbygning.

For at belyse disse problemer har flere undersøgelser beskæftiget sig med anvendelsen af sociale medier og generelle tendenser relateret til politisk kommunikation og borgerdeltagelse. En repræsentativ undersøgelse, foretaget af forskningsnetværket DECIDIS på IT-Universitetet i København, så på de

Salah Saouli, Libanon/Tyskland. Installation i Hjerem 2012. Foto Salah Saouli

forskellige måder, danskerne interagerer med sociale medier på daglig basis. Resultaterne viser, at størstedelen af danskerne er aktive på Facebook og bruger det sociale netværk som en informationskilde for at modtage nyheder fra både deres venner og offentlige kilder. Rapporten viser endvidere, at danskerne primært bruger sociale medier til at læse indhold og knap så ofte til at producere indhold. Denne adfærd er også blevet beskrevet med betegnelsen „lurkers“. Begrebet „lurker“ bruges om en person, der venter eller lurker tøvende i skjul. Overført til den digitale verden beskriver udtrykket de brugere, der for det meste læser, men ikke bidrager aktivt til indholdsproduktionen. En anden konklusion, som også understøttes af andre undersøgelser, er, at især yngre generationer (20 til 39 årige) er aktive i politiske diskussioner online, men flertallet ser stadig deres kommunikation som privat og bruger sociale medier i overensstemmelse hermed, f.eks. ved at skrive private beskeder i stedet for offentlige. Mens der er en generel tro på, at folk ikke ændrer deres politiske meninger på grund af diskussioner online, viser undersøgelsen, at nogle danskere faktisk bruger Facebook til at diskutere deres politiske synspunkter og interagerer med mennesker med forskellige politiske synspunkter, og på dette grundlag er villige til at ændre deres politiske mening.

En anden undersøgelse, udført af Mindshare på vegne af Kulturstyrelsen, udforskede forskellige typer mediebrugere og satte de danske brugere op i følgende seks kategorier: (1) De overfladiske (17 %), (2) De velinformede (22 %), (3) De interesserede (20 %), (4) De uengagerede (8 %), (5) De sociale korrekte (10 %) og (6) De pligtskyldige (21 %). Mens de såkaldte „overfladiske“ søger en hurtig og komprimeret nyhedsopdatering, der kontinuerligt

holder dem informeret, er de såkaldte „velinformede“ drevet af nysgerrighed og ønsket om at være en informeret borger. Kategorien „interesserede“ står for personer, der primært leder efter diskussioner på et informeret grundlag, og den såkaldte „uengagerede“ er stadig interesseret i at deltage i den offentlige debat, men mere på et overfladisk generelt plan. Udtrykket „sociale korrekte“ står for mennesker, der er motiveret af etiske retningslinjer, mens den såkaldte „pligtskyldige“ først og fremmest læser nyheder, fordi de føler sig personligt forpligtet til at følge offentlige og politiske anliggender. Samlet set viser undersøgelsen, at danskerne generelt er interesserede i den offentlige debat, men deres specifikke motivation og engagement er forskellige. Derfor er spørgsmålet, som dette studie implicit rejser, hvad vil det sige at være en „informeret borger“.

Den franske filosof Jean-Jacques Rousseau var en af de første tænkere, der efterlyste det velinformede borgerskab, men det var den østrigske sociolog Alfred Schütz, der i et essay om den sociale fordeling af viden beskrev den „velinformede borger“ som en idealtipe midt mellem „manden på gaden“ og „eksperten“. Ifølge Schütz indbefatter det at være „ekspert“ at have viden inden for et bestemt område. Modsat står begrebet „mand på gaden“ for praktisk rutinepræget viden. Mellem disse to poler beskriver Schütz det at være „velinformeret“ som „to arrive at *reasonably founded* opinions in fields which as he knows are at least mediately of concern to him although not bearing upon his purpose at hand“ (kursiv i original tekst). Det betyder, at Schütz ikke forventer, at borgerne er eksperter i offentlige sager, men han forventer „rimeligt begrundede“ holdninger, der er baseret på velfunderede beviser.

Mark Balnaves, professor ved University of Newcastle i Australien, hævder derimod at „information does not exist, only informed people exist“. Hans argument er, at med udviklingen af elektronisk teknik og muligheden for at transportere information er selvsamme information blevet en mængde, som dermed forbruges som sådan. Derfor

handler det ikke kun om selve informationen, men også om hvordan borgerne bruger den.

Afslutningsvis kan det fastslås, at medier spiller en vigtig rolle i vores samfund. Medieforsker og professor emeritus Peter Dahlgreen går endda så langt som at sige, at medierne „provide the *dominant* symbolic environment of society“ (egen kursiv). Om medierne leverer samfundets dominerende symbolske miljø, eller om andre faktorer påvirker vores forståelse af offentlige forhold, er efter min opfattelse stadig åben. Men det er klart, at sociale medier er blevet en afgørende faktor, når det gælder om at modtage og bearbejde oplysninger. Forudsætningerne for hvad der betragtes som relevante informationer, har Mark Zuckerberg, CEO for Facebook, opsummeret på følgende måde: „A squirrel dying in front of your house may be more relevant to your interests right now than people dying in Africa“. Mens mange af os kan være uenige med denne erklæring, tjener det stadig som en god indikator for, at informationer på sociale netværk er stærkt relaterede til personlige interesser og dermed giver de ikke altid et velbalanceret syn på offentlige anliggender, og det er heller ikke de sociale mediers formål. Fordi de specifikke oplysningsstrukturer, lovrammer og ansvarsplacering stadig er under forhandling, er det vigtigt at erkende, at ansvaret for at modtage en afbalanceret informationsmængde også ligger på den enkelte bruger. Derfor er det vigtigt at sætte sig ind i principperne for, hvordan de sociale medier fungerer og ikke bare tage dem for givet. Når det er sagt, er det ligeledes efter min opfattelse værdifuldt at modtage information via sociale medier, fordi de giver adgang til nyheder og synspunkter, som ellers ville være utilgængelige, især set i et globalt perspektiv. I praksis betyder det imidlertid, at brugeren aktivt skal observere og udfordre deres egen adfærd på de sociale medier. ■

DECIDIS

<https://blogit.itu.dk/decidis/2016/04/08/ny-rapport-sociale-medier-og-politisk-engagement-i-danmark/>

MINDSHARE/KULTURSTYRELSEN

http://slks.dk/fileadmin/user_upload/dokumenter/medier/Mediernes_udvikling/2016/Specialrapporter/Mindshare/Borgernes_kilder_til_viden_og_nyheder.pdf

Bog

Balnaves, Mark & Willson, Michele (2011): *A new theory of information and the internet. Public Sphere meets protocol*. New York: Peter Lang.

Artikel

Schütz, Alfred (1946): *The Well-Informed Citizen*, *Social Research*, 13:1/4, p. 463-478.
<http://alfredschutz.blogspot.dk/2009/07/well-informed-citizen.html>

Folkeoplysningsloven – hvordan tolkes de nye ændringer?

Fra 1. januar 2017 trådte en række ændringer af folkeoplysningsloven i kraft. Ændringerne tager sigte på at undgå, at foreninger, der søger at modarbejde eller undergrave samfundet, får tilskud eller låner lokaler efter folkeoplysningsloven. Kulturministeriet har i marts udsendt en sammenskrivning/kompendium af forarbejdet og kommentarer i betænkninger. Kompendiet har fokus på ændringerne af lovens formålsbestemmelser og tilsyn.

Vi bringer her på de følgende sider et uddrag af kompendiet, der ligger i sin helhed på Kulturministeriets hjemmeside: [Kompendium om Lov om ændring af folkeoplysningsloven m.v.](#)

Folketingets behandling af lovforslaget kan læses på Folketingets hjemmeside [L13 Forslag til lov om ændring af folkeoplysnings- og ligningsloven](#)

Det vedtagne lovforslag, *lov nr. 1553 af 13. december 2016 om ændring af folkeoplysningsloven og ligningsloven*, ligger på [Retsinformation](#).

(...)

Opstramning af betingelser for at yde støtte og præcisering af formålsbestemmelsen

§ 4 a

Med lovændringen er tilføjet en yderligere betingelse for at opnå støtte efter folkeoplysningsloven. Den nye bestemmelse i § 4 a vil indebære, at foreninger, hvis formål eller adfærd modarbejder eller underminerer demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, ikke kan ydes støtte efter loven.

Den nye bestemmelse gælder for alle foreninger, der søger eller modtager støtte efter folkeoplysningsloven, uanset om der er tale om folkeoplysende voksenundervisning eller frivilligt folkeoplysende foreningsarbejde. Bestemmelsen vil samtidig udelukke de pågældende foreninger fra at få støtte efter loven, selv om der i foreningerne (også) måtte foregå undervisning eller aktiviteter, der i sig selv ville være støtteberettigede.

Hvis en forening omfattes af den nye bestemmelse, vil konsekvensen være, at kommunalbestyrelsen er afskåret fra at yde tilskud til foreningen, at allerede bevilget tilskud kan standses, og at allerede udbetalt tilskud kan søges tilbagebetalt, eller retten til at benytte allerede anviste lokaler kan fratages foreningen.

Den nærmere vurdering af, om en forening søger at modarbejde eller underminere demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, vil afhænge af en konkret vurdering, der foretages af kommunalbestyrelsen på baggrund af omstændighederne i den enkelte sag.

Den foreslåede bestemmelse vil medføre et krav til foreningerne om, at de – hvis de ønsker at få støtte efter loven – ikke i kraft af deres formål eller ved deres adfærd må modarbejde eller underminere demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder.

Bestemmelse tager sigte på foreninger, der søger at modarbejde eller underminere demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder.

Bemærkninger vedr. begreberne

Begrebet »demokrati« skal forstås som folkestyre med repræsentativt demokrati, hvor magten er tredelt mellem den lovgivende magt, den udøvende magt og den dømmende magt. Aktiviteter, hvor der f.eks. opfordres til at afskaffe det danske folkestyre eller afgørende ændre dette, herunder ad demokratisk vej, vil således være omfattet af lovforslaget. Det kan bl.a. være udtalelser, der udtrykker støtte og søger at opnå tilslutning til, at der indføres kalifatstyre eller diktatur her i landet.

Med begrebet »grundlæggende friheds- og menneskerettigheder« sigtes der til de grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, som følger af grundloven og Den Europæiske Menneskerettighedskonvention. Det drejer sig f.eks. om ytringsfrihed, foreningsfrihed, forsamlingsfrihed, religionsfrihed, retten til liv, forbuddet mod tortur, retten til en retfærdig rettergang og den private ejendomsret. Aktiviteter, hvor der f.eks. opfordres til at afskaffe eller afgørende indskrænke grundlæggende rettigheder såsom ytringsfriheden eller religionsfriheden, vil således være omfattet af bestemmelsen.

Udtrykket »modarbejder eller underminerer« skal forstås i bred forstand, således at det omfatter enhver handling, herunder ytringer, der har til formål eller bidrager til at skade, lægge hindringer i vejen eller svække og efterhånden nedbryde grundlaget for det danske folkestyre, herunder demokratiforståelse, og de grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, som samfundet bygger på, i forhold til den persongruppe, som har berøring med foreningens aktiviteter.

Det er ikke et krav, at handlingen skal have en karakter, som indebærer en reel trussel mod det danske demokrati mv. som sådan. Handlingen skal alene i forhold til den persongruppe, som har berøring med foreningens aktiviteter, kunne siges at skade, lægge hindringer i vejen eller svække og efterhånden nedbryde f.eks. de pågældendes demokratiforståelse, herunder deres aktive deltagelse i samfundslivet, og deres respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene.

Som eksempler på handlinger, der modarbejder og underminerer demokrati, kan nævnes udtalelser om, at det danske demokrati bør afskaffes og erstattes af en kalifatstat eller opfordringer til at bryde loven eller til generelt at undlade at benytte sin stemmeret.

Endvidere kan nævnes opfordringer til at benytte religiøse domstole, der træffer afgørelse på grundlag af religiøse skrifter og dogmer i stedet for og i modstrid med de love, som Folketinget har vedtaget f.eks. opfordringer til at slå børn eller partner eller begå voldtægt inden for ægteskabet. Det forhold, at man alene søger rådgivning hos religiøse forkyndere om f.eks. spørgsmål om ægteskab, vil ikke være omfattet af bestemmelsen. Ligesom det heller ikke er omfattet, hvis en forening debatterer indførelsen af revselsesretten ad demokratisk vej (se i øvrigt nedenfor om debatarrangementer).

Som et andet eksempel på en handling, der modarbejder grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, kan nævnes udtalelser om, at der bør indføres censur eller et generelt forbud mod religionskritik, eller at kvinder generelt ikke skal have adgang til at arbejde eller på anden måde deltage i samfundslivet på lige vilkår med mænd. Derimod vil kritiske udtalelser om tilstanden i det danske folkestyre, herunder kritiske udtalelser om den siddende regering, den førte politik eller forholdet mellem Folketinget og regeringen, klart falde uden for bestemmelsens anvendelsesområde. Det samme gælder kritik af konkrete afgørelser fra domstolene.

Det er ikke enhver handling, der søger at fremme et synspunkt, der er i strid med demokratiet eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, som vil være omfattet af loven, idet handlingen som anført skal have til formål eller bidrage til at modarbejde eller underminere demokratiet eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder.

Det vil således ikke være omfattet af loven, hvis en forening f.eks. argumenterer for, at reglerne om udvisning ved dom skal strammes på en måde, som ikke vil være forenelig med Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis om retten til respekt for familielivet. En sådan handling har ikke en karakter, som indebærer, at retten til respekt for familielivet som sådan afskaffes eller afgørende indskrænkes i det danske samfund. Det samme gælder i relation til udtalelser om, at mænd eller kvinder ikke bør bestride bestemte stillinger, f.eks. som præst. Omvendt vil det være omfattet af loven, hvis en forening f.eks. opfordrer til, at personer med forskellig race eller kulturel baggrund ikke bør have adgang til at indgå ægteskab med hinanden.

Ovennævnte eksempler illustrerer, at der stilles visse krav til karakteren og styrken af de handlinger, som er omfattet af loven. På samme måde skal der foretages en konkret vurdering af karakteren og styrken af evt. ytringer om f.eks. forskelsbehandling på grund af race, handicap eller seksualitet.

En forenings »formål« fremgår normalt af dens vedtægter. Som anført er det en betingelse for at opnå støtte efter folkeoplysningsloven, at den ansøgende forening har formuleret et formål med foreningsdannelsen, som fremgår af dens vedtægter. Det vil således være umiddelbart konstaterbart, om en forening har et formål, der efter sin ordlyd modarbejder eller underminerer demokrati eller grundlæggende frihedsrettigheder.

Det gælder også i tilfælde, hvor en forening har haft et formål, der efter sin ordlyd ikke modarbejder og underminerer demokrati eller grundlæggende frihedsrettigheder, men hvor foreningens formål senere ændres, således at foreningen efter sit formål nu modarbejder og underminerer demokrati eller grundlæggende frihedsrettigheder.

Det vil næppe forekomme ofte, at en forening ligefrem har angivet et formål i dens vedtægter, som kan siges at modarbejde eller underminere demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder.

Det er ikke forventningen, at foreningerne generelt vil have behov for at ændre i deres formål og vedtægter. At en forening i sin formålsbeskrivelse har et religiøst afsæt vil ikke i sig selv være en begrundelse for, at deres formål er i modstrid med demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder.

Hensigten med bestemmelsen er, at foreninger ikke blot kan have et formål, der er i overensstemmelse med lovens formålsbestemmelser, og så samtidig udvise en adfærd, som modarbejder demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder. Samtidig er det for snævert udelukkende at definere adfærd, som værende omfattet af straffelovens bestemmelser om forbud mod at opildne til had eller tilskynde til forbrydelser eller anden adfærd, der er strafbelagt.

Det vil derfor i praksis være mere relevant, om der i foreningens regi bliver udvist en »adfærd«, der søger at modarbejde eller underminere demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder. Der vil i den forbindelse være afgørende, at den udviste adfærd kan henregnes til foreningen.

Når det skal afgøres, om en given adfærd kan henregnes til en forening, vil der navnlig skulle lægges vægt på, at adfærden er udvist af en person, der har tilknytning til foreningen.

Det vil som udgangspunkt være tilfældet, hvis der er tale om medlemmer af foreningen eller ansatte eller frivillige hos foreningen. Personer med en fjernere tilknytning til foreningen – f.eks. en foredragsholder, der holder et oplæg under et arrangement, som foreningen er arrangør af – vil som udgangspunkt også have den fornødne tilknytning til foreningen.

Der vil ved vurderingen endvidere skulle lægges vægt på, om handlingen har sammenhæng med foreningens aktiviteter. Det vil sige, at hvis f.eks. et

medlem af en fodboldklub i en helt anden sammenhæng opfordrer til at afskaffe demokratiet, vil det ikke få indflydelse på fodboldklubbens ret til støtte efter loven. Det vil det derimod, hvis medlemmet i regi af fodboldklubben kommer med en sådan opfordring til at afskaffe demokratiet.

Det bemærkes i den forbindelse, at jo mere fremtrædende rolle eller position en person har i en forening, desto større formodning vil der være for, at den pågældendes handlinger kan henregnes til foreningen.

Det forudsættes i øvrigt, at der ved den nærmere stillingtagen til, om en given adfærd kan henregnes til en forening, skal lægges vægt på de samme momenter, som gælder, når man f.eks. skal afgøre, om en forening kan straffes for enkeltpersoners handlinger, eller om en forening er erstatningsansvarlig for enkeltpersoners handlinger.

En bedømmelse af en forenings adfærd vil i praksis ofte have reaktiv karakter, da det ikke på forhånd vil være muligt, at konstatere hvordan en forenings adfærd er.

Debatarrangementer

Folkeoplysningsloven har bl.a. til formål at understøtte foreningsaktiviteter, der fremmer demokratiforståelse og aktivt medborgerskab samt styrker deltagerens evne og lyst til at tage ansvar for eget liv og til at deltage aktivt og engageret i samfundslivet.

Det kan bl.a. ske ved at afholde debatarrangementer, hvor der udveksles synspunkter om forskellige samfundsrelevante forhold. Sådanne arrangementer, hvor mennesker mødes og holdninger brydes, udgør en af hjørnestenene i den frie debatkultur i Danmark.

Det forhold, at en forening arrangerer et debatarrangement, hvor der udveksles synspunkter, herunder yderligtgående synspunkter, vil derfor ikke i sig selv indebære, at foreningens formål eller adfærd kan siges at modarbejde eller underminere demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskeretligheder.

Ved vurderingen af, om der er tale om et debatarrangement i lovens forstand – som altså ikke medfører, at foreningen ikke kan få støtte – vil der kunne lægges vægt på en række momenter, som i vidt omfang svarer til kriterierne efter § 7, stk. 1, i folkeoplysningsbekendtgørelsen.

Der vil for det første kunne lægges vægt på, at debatarrangementet retter sig mod bredere målgrupper, og at det ikke er forbeholdt en på forhånd afgrænset gruppe af personer.

For det andet vil der kunne lægges vægt på, at der under debatarrangementet udveksles synspunkter, eller at dette har været formålet med arrangementet. Heraf følger, at f.eks. undervisning og forelæsninger ikke kan karakteriseres som debatarrangementer, idet formålet hermed ikke er udveksling af synspunkter.

Det må for det tredje accepteres, at der kan blive fremført yderligtgående synspunkter under et debatarrangement.

Det kan f.eks. være synspunkter om, at man ad demokratisk vej ønsker at afskaffe den private ejendomsret. Yderligtgående synspunkter omfatter dog ikke ytringer, der i sig selv er strafbare – f.eks. billigelse af terrorisme. Det omfatter heller ikke opfordringer til vold eller anden strafbar påvirkning af anderledes tænkende – f.eks. at man med drab, vold eller anden magtanvendelse vil afskaffe den private ejendomsret.

For det fjerde vil man kunne lægge vægt på formålet med debatarrangementet. Der er således forskel på, om der på en ene side er tale om en debat om ytringsfrihedens vilkår i Danmark, hvor én blandt flere debattører fremsætter et yderligtgående synspunkt om at afskaffe ytringsfriheden, eller om der på den anden side er tale om et debatarrangement, som handler om, hvordan man kan afskaffe ytringsfriheden. Debatarrangementer af den førstnævnte karakter vil som udgangspunkt falde uden for anvendelsesområdet af den foreslåede bestemmelse, mens arrangementer af sidstnævnte karakter som udgangspunkt vil være omfattet.

§ 1

I forlængelse af opstramningen af betingelserne for at yde tilskud efter folkeoplysningsloven er lovens formålsbestemmelse også ændret. Formålet er at tydeliggøre, at demokrati og grundlæggende friheds- og menneskerettigheder er en væsentlig del af det danske samfund, som også skal afspejles i den frie folkeoplysende virksomhed. Med den ændrede formålsbestemmelse er samtidig skabt sproglig parallelitet mellem lovens formålsbestemmelse og de underliggende tilskudsbetingelser.

(...) Afsnittet om *Opstramning af betingelserne for at yde støtte på andet grundlag end efter folkeoplysningsloven* er udeladt.

Kommunalt tilsyn

§ 33, stk. 5

Der er indsat en ny bestemmelse i folkeoplysningslovens § 33, stk. 5, som præciserer, at kommunalbestyrelsen skal føre tilsyn med, at foreninger, der modtager tilskud eller anvises lokaler, overholder loven eller regler fastsat i medfør heraf.

Det er også præciseret, at kommunalbestyrelsen kan forlange hel eller delvis tilbagebetaling af udbetalt tilskud, standse udbetaling af tilskud eller tilbageholde udbetaling af tilskud helt eller delvist og fratage foreninger retten til at benytte allerede anviste lokaler, hvis en forening ikke overholder loven eller regler fastsat i medfør heraf.

Den nye bestemmelse i § 33, stk. 5, forpligter kommunalbestyrelsen til at

føre et løbende tilsyn med foreninger, der modtager støtte efter loven. Forpligtelsen til at føre et løbende tilsyn vil supplere kommunalbestyrelsens eksisterende pligt til at føre tilsyn med daghøjskoler, jf. folkeoplysningslovens § 45 a, stk. 1, nr. 5, og kommunalbestyrelsens gældende adgang til at føre tilsyn med foreningerne på baggrund af indsendte regnskaber, jf. folkeoplysningslovens § 30.

Bestemmelsen supplerer endvidere kommunalbestyrelsens adgang til at føre tilsyn med anviste lokaler, jf. folkeoplysningslovens § 21, stk. 7, og indsendelse af børneattesterklæringer eller indhentelse af børneattester, jf. lovens § 33, stk. 7 og 8.

Kommunalbestyrelsen bliver ikke herved tillagt nye beføjelser eller opgaver, idet kommunalbestyrelsen allerede efter gældende ret forudsættes at kunne foretage et sådant løbende tilsyn.

Det løbende tilsyn vil – som hidtil – have til formål at kontrollere, om foreningerne overholder de betingelser for ydelse af tilskud eller anvisning af lokaler, som følger af folkeoplysningsloven eller regler fastsat i medfør heraf.

Det vil fortsat være den enkelte kommunalbestyrelse, der afgør, hvordan tilsynet med foreningernes overholdelse af loven og regler fastsat i medfør heraf nærmere skal tilrettelægges. Det forudsættes dog, at kommunalbestyrelsen tilrettelægger sin samlede tilsynsvirksomhed ud fra en risikobaseret tilgang baseret på stikprøver.

Ved tilrettelæggelsen af det risikobaserede tilsyn vil kommunalbestyrelsen kunne prioritere områder, hvor der vurderes at være en høj risiko for overtrædelser af betingelserne i loven eller regler fastsat i medfør heraf. Det vil f.eks. kunne være foreninger, der tidligere har overtrådt lovens betingelser. Det vil også kunne være foreninger, der har tilknytning, f.eks. på grund af personsammenfald eller fælles lokaler, til andre foreninger, der ikke opfylder lovens betingelser. Der vil efter omstændighederne også kunne lægges vægt på foreningernes formål, således at tilsyn med foreninger med bl.a. religiøse eller politiske formål kan prioriteres frem for f.eks. idrætsforeninger eller aftenskoler, idet førnævnte typer af foreninger i højere grad vil beskæftige sig med emner, der på forskellig vis relaterer sig til demokrati og grundlæggende rettigheder frem for f.eks. en badmintonklub med et idrætsfremmende formål. Omvendt betyder en risikobaseret tilgang ikke, at kommunerne primært skal interessere sig for foreninger, der har medlemmer af en bestemt national eller etnisk oprindelse.

Det bemærkes i den forbindelse, at kommunalbestyrelsen efter gældende ret kan kræve, at foreningen meddeler de oplysninger, som er nødvendige for at kunne vurdere, om foreningen opfylder betingelserne for støtte efter loven eller regler fastsat i medfør heraf, jf. folkeoplysningslovens § 33, stk. 5.

Det er ikke hensigten, at kommunalbestyrelsens samlede tilsynsvirksomhed på området som udgangspunkt skal forøges på baggrund af den foreslåede forpligtelse til også at gennemføre et løbende tilsyn men det vil naturligvis bero på omfanget af det førte tilsyn i den enkelte kommune i dag samt de lokale forhold. Tilsynsvirksomheden vil dog skulle tilrettelægges bl.a. ud fra en risikobaseret tilgang, således at ressourcerne til tilsyn kan anvendes på en mere målrettet og hensigtsmæssig måde. Et risikobaseret tilsyn bør tage udgangspunkt i, hvor der lokalt kan være størst risiko for, at foreninger ikke overholder lovens betingelser.

Under alle omstændigheder vil det være en lokal vurdering, hvordan kommunalbestyrelsen udfører et risikobaseret tilsyn baseret på kendskabet til de konkrete forhold.

Der lægges med bestemmelsen i § 33, stk. 5, også op til, at kommunalbestyrelsen kan forlange hel eller delvis tilbagebetaling af udbetalt tilskud, standse udbetaling af tilskud eller tilbageholde udbetaling af tilskud helt eller delvist og fratage foreninger retten til at benytte allerede anviste lokaler, hvis foreningerne ikke overholder loven eller regler fastsat i medfør heraf.

Reaktionsmulighederne vil herefter svare til de reaktionsmuligheder, som efter gældende ret kan anvendes, hvis kommunalbestyrelsen konstaterer, at en forening ikke har anvendt et allerede udbetalt tilskud i overensstemmelse med loven, jf. § 30, stk. 1, 1. pkt., har anvendt et allerede anvist lokale i strid med lovens betingelser, jf. § 21, stk. 7, eller har undladt at indsende en børneattesterklæring eller at indhente en lovpligtig børneattest, jf. § 33, stk. 7 og 8.

Kommunalbestyrelsens reaktion vil – som hidtil – skulle stå i et rimeligt forhold til karakteren af den manglende overholdelse af betingelserne i folkeoplysningsloven eller regler fastsat i medfør heraf (proportionalitet).

Det forudsættes dog, at kommunalbestyrelsen som det klare udgangspunkt skal benytte de nævnte reaktionsmuligheder, hvis en forening ikke overholder loven eller regler fastsat i medfør heraf.

Foreningens reaktion

Det vil kunne forekomme, at der i en forenings regi bliver udvist en adfærd, der søger at modarbejde eller underminere demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, men hvor foreningen efterfølgende tager passende skridt til at afbøde skadevirkningerne heraf.

I sådanne situationer, hvor en forening har taget passende skridt til at afbøde skadevirkningerne af f.eks. en anti-demokratisk adfærd, vil kommunalbestyrelsen kunne undlade at gøre brug af de nævnte reaktionsmuligheder.

Det vil afhænge af en konkret vurdering, der foretages af kommunalbestyrelsen, om en forening har taget passende skridt til at afbøde skadevirkningerne

af en given adfærd. Det vil i den forbindelse være afgørende, om foreningens reaktion kan siges at være passende i forhold til at modvirke eventuelle gentagelser af den udviste adfærd (proportionalitet).

Kommunalbestyrelsen vil herved navnlig kunne lægge vægt på karakteren af den udviste adfærd. En meget ekstrem adfærd vil således nødvendiggøre en meget klar reaktion fra foreningens side, hvorimod en mindre ekstrem adfærd vil kunne imødegåes med en mindre stærk reaktion fra foreningen.

Eksempelvis hvis en fodboldtræner konsekvent argumenterer for afskaffelse af demokrati over for f.eks. ungdomsspillere, og klubbens bestyrelse m.v. ikke griber ind over for det, så skal kommunen efter omstændighederne afvise at yde støtte til den pågældende fodboldklub.

I mindre alvorlige tilfælde vil det efter omstændighederne kunne være en passende reaktion, at foreningen tager afstand fra den udviste adfærd over for foreningens medlemmer, f.eks. i et medlemsblad eller til et møde i foreningen.

I mere alvorlige tilfælde vil det derimod kunne være relevant at ekskludere det eller de medlemmer, som har udvist den pågældende adfærd, eller offentligt at markere foreningens afstandtagen til den pågældende adfærd.

Hvis der i regi af en forening gentagne gange inden for en kortere årrække udvises en adfærd, der modarbejder eller underminerer demokrati eller grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, vil det som det klare udgangspunkt ikke være muligt at yde støtte til foreningen. En sådan forening vil således – på grund af fortilfældene – som det klare udgangspunkt ikke kunne foretage passende skridt til at modvirke gentagelser af den (gentagne) udviste adfærd. Har en forening taget passende skridt i lovens forstand, vil kommunalbestyrelsen også efterfølgende kunne yde støtte til foreningen efter folkeoplysningsloven.

(...) Det sidste afsnit, der vedrører § 44, stk. 2, er udeladt. ■

Aftenskolernes kamp ... [fortsat fra side 9](#)

Politikerne berørte bibliotek-aftenskole-problematikken, hvor aftenskolerne opfatter biblioteket som konkurrent til de samme kunder og opgaver som dem selv. Politikerne ville dog ikke bebrejde bibliotekerne noget. Bibliotekerne, der ligeledes har været udsat for besparelser, har folkeoplysning som formål og søger også at overleve.

Der var tilfredshed blandt tilhørerne med, at de tre politikere er villige til i fællesskab at se på de rejste problemstillinger, fx omkr. max 1/3 i tilskud, bibliotekets plads, etc. Frem for alt vil de sætte sig sammen og arbejde for et serviceeftersyn af folkeoplysningsloven.

KOMMUNERNE – HVOR ER I HENNE?

De to repræsentanter fra den kommunale verden, *Kim Dawartz*, fmd. for Kultur-Fritidsnetværket i Børne- og Kulturchefforeningen og til daglig chef i Næstved Kommune, samt *Kurt Smidt*, fritids- og idrætschef i Kolding Kommune, var ikke tilbageholdne i deres udmeldinger omkring aftenskoleområdet.

Begge savnede fornyelse i aktiviteterne hos aftenskolerne, at de strækker ud efter nye målgrupper som de unge, flygtninge, bidrager ved udarbejdelse af kommunale politikker som fx beskæftigelsespolitik, at aftenskolerne bør glemme deres organisatoriske tilhørsforhold og gå sammen for at overleve. Kim Dawartz påpegede, at kan man legitimere sine behov, så vil kommunerne være interesseret. Kommunerne har også et ønske om, at der fx fortsat er tilbud og aktiviteter i landdistrikterne.

BIBLIOTEKERNE – VI VIL GERNE DIALOGEN OG SAMARBEJDET

Pia Henriette Friis, nyvalgt formand for Bibliotekschefforeningen og bibliotekschef for Koldingbibliotekerne, opfattede ikke aftenskolerne som konkurrenter, men samarbejdspartnere. – Kan vi ikke tale hinandens aktiviteter op, spurgte hun retorisk. Biblioteket leder borgeren på vej, aftenskolen giver viden dybde. Hun erkendte, at der var store forskelle på, hvordan samspillet mellem bibliotek og aftenskole fungerer rundt om i landet. Fra tilhørerne blev der gjort opmærksom på, at bibliotekerne i nogle kommuner udbyder smykkekurser, babycafeer etc. Pia Henriette Friis foreslog, at man fandt de gode og formaliserede samarbejdsaftaler mellem bibliotek og aftenskole. Hun understregede, at bibliotekerne gerne vil indgå partnerskaber med andre aktører, herunder også aftenskolerne.

FRIVILLIGOMRÅDET – VI KAN GODT BRUGE HINANDEN

Hans Stavnsager, konsulent ved Center for Frivilligt Socialt Arbejde, var klar i sine udmeldinger om aftenskolerne set fra frivilligområdet. Man kan ikke bare forvente, at frivillige af sig selv dukker op og arbejder for en aftenskole. Han undrede sig over, at der ikke er mange samarbejder mellem aftenskoler og fx patientforeninger om kost, bevægelse. Hans Stavnsager bemærkede i sit indlæg, at der p.t. sker mange ændringer i forhold til,

hvordan frivillige agerer, et eksempel er Venligboernes succes på Facebook. Frivillige er efterspurgt i dag, men antallet af frivillige falder. Folk vil hellere give penge. Spørgsmålet er, påpegede Hans Stavnsager, om det er lettere at give folk penge, så de kommer. Hvis aftenskolerne vil have flere folk ind, kunne de fx lave gode samlingssteder, hvor folk kan være og lave noget spontant. Folk skal føle et ejerskab til det.

LANDSORGANISATIONERNE – VI ER HER ENDNU

De 5 landsorganisationer på området – AOF Danmark, Fora, LOF, FOF og DOF – afrundede høringen med deres respektive bud på aftenskolens situation og udviklingsperspektiv.

John Meinert Jacobsen, adm. direktør, AOF Danmark, var inde på, at kapaciteten til at imødekomme krav ved udbud, fx sprogundervisning, svinger meget hos deres skoler. Han nævnte også samskabelse med borgerne som et vigtigt punkt for AOF, fx via organisationens egen app GoJoin. *Bernhard Trier Frederiksen*, sekretariatsleder, Fora, fandt, at forslaget om én lovgivning for små aftenskoler og én for store aftenskoler rejser flere spørgsmål end svar. Han nævnte, at Fora laver projekthoteller inden for 10 %-puljen, hvor folk med ideer kan få dem realiseret.

Der er behov for at holde sammen, fastslog *Per Paludan Hansen*, sekretariatsleder, LOF. Landsorganisationerne og landspolitikere kan blive enige om, at der er mange ting, aftenskolerne kan lave. Folkeoplysningsloven sætter dog en begrænsning for det, når kommunerne kun kan give max 1/3 i tilskud. Han ærgrede sig over, at aftenskolerne ikke er synlige og gennemslagskraftige ude i kommunerne, hos byrådspolitikerne og hos forvaltningsmedarbejderne.

FOF-skolerne klarer sig godt og er aktive i deres kommuner, påpegede *Otto Juhl Nielsen*, direktør, FOF. Centralt hos FOF er at følge med udviklingen.

– Det behøver ikke at være et problem, at der er færre aftenskoler. Væsentligt derimod at der er gode løsningstilbud til borgerne, understregede *Henrik Christensen*, sekretariatsleder, DOF, i sit indlæg.

Han konstaterede i lighed med *Per Paludan Hansen*, at aftenskolerne skal mere ind i kommunalpolitik. For aftenskolerne bidrager mere rundt i kommunerne end idrætten, men det ved de ikke i kommunerne. Et tilbagevendende emne på høringen og igen hos landsorganisationerne var løncirkulæret, [BEK nr 353 af 15/05/2003 Gældende](#), som giver indskrænkninger, men ingen kan p.t. se et reelt alternativ til det.

F&S

Stemmingsbillede fra Fritid & Samfunds aftenskolehøring 3. marts 2017 i Socialdemokratiets gruppeværelse, Christiansborg.

Frivillighedens 10 bud i Norge

300 norske organisationer står bag 10 bud, som er sendt ud til de norske kommuner. Buddene skal inspirere og hjælpe de norske kommuner med dialog og samarbejde med de frivillige organisationer. Bag kampagnen står *Frivillighet Norge*, der er et samarbejdsforum for frivillige organisationer i Norge. Buddene er:

1. Kend de frivillige i din kommune

Her anbefales det, at kommunen får informationer om de frivillige organisationers arbejde, deres mål, ressourcer og udfordringer, ønsker for samarbejde med kommunen, erhvervslivet etc.

2. Vedtag en kommunal frivillighedspolitik på tværs af sektorer

Indbyd alle inden for det frivillige område til dialog. Medtænk frivillighed i den kommunale planlægning. Frivillighedspolitikken bør revurderes efter kommunalvalg.

3. Anerkend frivillighedens egenverdi

Frivillige er frie og villige til at gøre det, de vil. Det skal de have lov til, ellers dør frivilligheden.

4. Forenkling giver mere frivillighed

Gennemfør tiltag, som forenkler ansøgningsprocesser, afrapportering og kontakt med kommunen.

5. Understøt de frivilliges egenudvikling

Vis de frivillige organisationer tillid og understøt deres selvudvikling. Så vil kommunen nå mange af sine mål.

6. Skab dialog med de frivillige

Skab faste mødepladser for de frivillige organisationer. Sørg for, at forvaltningens medarbejdere bliver opmærksom på mangfoldigheden af frivillige organisationer. Så de kan invitere flere med.

7. Anerkend og støt op om frivillighedens merværdi

Frivillighed er med til at skabe udvikling i lokalsamfund, sociale mødesteder, tilhørsforhold, medborgerskab og sundhed.

8. Tildel frie midler

Frie midler er forudsætningen for, at frivillighed kan arbejde og vokse på egne præmisser.

9. Konkurrer ikke med de frivillige

Kommunen bør arbejde for bedre rekruttering af frivillige til organisationerne. Ikke tage de frivillige fra organisationerne for at udføre frivilligt arbejde for kommunen.

10. Skab forudsigtelighed for de frivillige

Forudsigtelige rammer for frivilligheden skaber bærekraftig udvikling og drift.

Kilde: *Frivillighet Norge*

Yderligere informationer på organisationens hjemmeside [Frivillighet Norge](http://www.frivillighet.no)

Hold hjernen frisk

Biblioteker med i motionsprojekt

DGI skal i et 2-årigt projekt sammen med Slots- og Kulturstyrelsen samt Center for Sund Aldring på Københavns Universitet, lave engagerende og fællesskabende aktiviteter for de 55-70-årige. Det sker 5 steder i landet. Det anderledes ved aktiviteterne er, at motion og kultur skal supplere og udbygge hinanden. Gennem aktiviteterne bliver deltagerne udfordret fysisk, mentalt og socialt. I løbet af projektet skal 750 ældre deltage i de udbudte aktiviteter.

Der er tale om 3 typer aktiviteter:

SMART-Training – Deltagerne træner hjernen via fysiske øvelser, der udfordrer deltagerens motorik, sensorik og logiske evner.

Kultur i bevægelse – bevægelse i kulturen – Lige nu kan landets biblioteker søge om tilskud til projekter, hvor de kombinerer fysisk aktivitet, mental stimulering og socialt samvær, fx omkring tilberedning af et måltid. I ansøgningsmaterialet nævnes som eksempler læse- og debatklubber, der kan kombineres med madlavning og litterære vandringer. Biblioteket kan også vælge at sætte lokalområdet ind i en litterær ramme med cykelture rundt til områdets kulturminde og historiske lokaliteter. Eller udbyde aktiviteter, hvor de ældre samles med børnebørn omkring brugen af pc og tablets, fx lave film, digitale fotoalbums etc. Her skal ligeledes kobles fysiske aktiviteter på.

Foruden de to ovennævnte aktiviteter er den tredje aktivitet **Seniortræning i naturen** ved at komme i gang.

Nordea-fonden støtter projektet med 6,2 mio. kr.

Yderligere informationer hos

Projektleder hos DGI er Henrik Jacobsen
henrik.jacobsen@dgi.dk

Man kan følge projektet på
[Hold hjernen frisk](#)

lh

Aftenskolerne frem i lyset

Vifo (Videncenter for Folkeoplysning) er i gang med en stor undersøgelse *Aftenskolerne – hvordan har de det?* I slutningen af marts udsendte Vifo spørgeskemaer til landets aftenskoler, ca. 1.200, hvor skolelederne kan svare på spørgsmål om aktiviteter, økonomi, samfundsrolle, områdets udfordringer og styrker.

Det er første gang siden 1998, at der laves en landsdækkende undersøgelse af aftenskoleområdet. Vifo har modtaget økonomiske midler fra Kulturstyrelsen til undersøgelsen.

Den første delanalyse har fokus på 4 emner.

Aftenskolernes tilfredshed med økonomien, de generelle vilkår, de arbejder under, samarbejdet med kommunen, andre aftenskoler og aktører.

Aftenskolernes aktiviteter – her ser man på fag og undervisningsformer, hvilke er mest udbredte? Hvor mange aftenskoler har aktiviteter? Hvilke aktiviteter er uden for folkeoplysningsloven og hvorfor har man disse aktiviteter?

Aftenskolernes organisering og aftenskoletyper – forholdet mellem frivillighed og professionalisme, hvordan organiserer man sig? Her bliver set på bestyrelsens rolle, aftenskolernes forbindelse til de større oplysningsforbund og øvrige samarbejdspartnere.

Samfundsmæssige udfordringer for aftenskolerne – hvordan ser aftenskolelederne på skolernes betydning og udfordringer i samfundet? Hvilke udfordringer er de væsentligste at få sat ord på og løst? Er der forskelle mellem aftenskolerne i deres måde at håndtere udfordringer på?

For yderligere information se [Vifos aftenskole-eftersyn](#)

lh

Harlequin with a Guitar af Juan Gris (1887-1927)
Fra *The Mets* samling.

Fritid & Samfund

Repræsentantskabsmøde i 2017

Der indkaldes til ordinært repræsentantskabsmøde
i Fritid & Samfund

onsdag den 7. juni 2017

i Ubberud Kultur & Bevægelseshus, 5491 Blommenslyst

Dagsorden i henhold til vedtægterne

Leif Max Hansen/Steffen Hartje

kultur & fritid/Tidsskriftet Folkeoplysning udgives af
Landsforeningen Fritid & Samfund, Skt. Nicolaus Gade 2, 8000 Århus C,
tlf.: 61 51 85 50 www.fritid-samfund.dk
Sekretariatsleder: Steffen Hartje

Redaktion Steffen Hartje (ansv.)

Fritid & Samfunds holdning udtrykkes i lederen. Øvrige artikler og indlæg udtrykker ikke nødvendigvis Fritid & Samfunds synspunkter.

Lay-out Lene Holm

Fotos Fritid & Samfund, hvis ikke andet er angivet.

Abonnement **kultur & fritid** udkommer 3 gange om året til medlemmer af Fritid & Samfund og andre med interesse for kultur, samfund og folkeoplysning. Årsabonnement 220 kr. i 2017.

ISSN 1903-7317